

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

**Joannis Bonae, Eminentissimi S. R. E. Titulo S. Bernardi
Ad Thermas Cardinalis Presbyteri Opera Quotquot
hactenùs separatim edita fuerê Omnia**

Bona, Giovanni

Antverpiae, 1677

Cap. XXIV.

urn:nbn:de:hbz:466:1-10805

ex eo Eucharistia conficiatur. Memini etiam me legisse peculiare olim vineas Ecclesie traditas, ut ex illis optimum vinum fieret in usum sacrificii. S. Remigius, teste Flodoardo *lib. I. hist. Remens. cap. 18.* vineam reliquit, ut inde vinum diebus Dominicis, & aliis festis sacris altaribus offerretur. Ibas Edeffenus in synodo Berytensi accusatus fuit quod vinum vile in usum sacrificii præberet. qui vero *supra* hodierni mores in panis & vini præparatione, nimis notum omnibus est, nec me oportet in his enarrandis inutiliter occupari. Ceterum panis & vini duplex est præparatio: una remota, de qua hætenus actum est: altera proxima, cum sacrificii instat celebratio. Hæc à Latinis in sacrario peragitur quod attinet ad panem, posita hostia super patena, additisque particulis pro his, qui sacre communionis participes esse volunt. At vinum & aqua calici infunduntur cum oratione & benedictione immediate * ante offertorium, qui ritus suo loco explicabitur. Græcos quoque eandem præparationem quondam Goar in notis ad Liturgiam Chrysofomi *n. 22.* At ex Liturgiis quibus hodie utuntur, & ex communi eorum praxi constat manifestè, tam panem quam vinum in prothesi ab illis, sive in minori altari, præparari; priusquam Sacerdos & Ministri ad Sanctum Bema, quod est majus altare, sacris vestibus induti procedant. Olim cum panis fermentatus erat & justæ magnitudinis, dissectis ex ipso tot partibus, quot erant necessariæ ad sacrificium & ad fidelium communionem; ipsius residuum in alias partes scindi, & his qui non communicaverant in fine Missæ distribui solebat, qui ritus adhuc permanet in Ecclesia Orientali. Eulogiam vocant Græci, sive benedictionem; & Antidoron, quia datur loco doni, sive Eucharistiæ, quæ à sanctis Patribus donum nuncupatur. Eulogiæ nomen pro ipsa Eucharistia quandoque usurpatum reperitur, ut à Cyrillo Alex. epist. ad Nestorium: *Accedimus ad mysticas Eulogias & sanctificamur, participes facti sacre carnis & pretiosi sanguinis omnium nostrum Salvatoris Christi: & à Maximo martyre ad cap. 3. Eccl. hier. Elevans Sacerdos sacrum panem, ostendebat Eulogiam dicens, Sancta Sanctis.* Frequentius tamen ab ea distinguitur, tamquam id quod ejus vices aliquo modo supplebat. Hoc concilium Nannetense indicat c. 9. decernens, ut Eulogiæ in fine Missæ iis, qui communicari parati non fuerint, distribuantur. quod decretum quidam Canonum collectores S. Martyri & Pontifici Pio *f. Post.*

perperam tribuunt, non considerantes epistolam ejus, & qua sumitur, esse supposititiam: nec advertentes secundo sæculo, quo ille vixit, nondum fuisse Eulogias in Ecclesia, de quibus Tertullianus, Cyprianus, & alii æquales silent, quia quicumque tunc aderant sacrificio communicare solebant; Eulogiæ autem institutæ sunt, ut his darentur, qui mysteriorum participes fieri aut non poterant, aut nolebant. Earum meminit Nazianzenus *orat. in funere Patris.* Concilium quoque Laodicense paulò ante Nicænum sub S. Silvestro celebratum c. 14. prohibuit, ne sancta inlar Eulogiarum in festo Paschæ ad alienas parœcias mitterentur: ubi Balsamon in scholiis Latini ritus ignarus Latinos calumniatur, ac si panem consecratum perinde ac communem distribuerent. Vera autem hujus canonis expositio ex veteris Ecclesie consuetudine sumenda est. Tanta enim erat mutuæ unionis & societatis inter fideles religio & zelus, ut si omnes de uno & eodem pane ab eodem Sacerdote consecrato participare potuissent, id libentissimè in toto terrarum orbe fecissent, quo sic ostenderent se omnes in Christo unum esse. Ideò non solum Romanæ, sicut *supra* diximus, sed aliarum etiam quarundam Ecclesiarum usus fuit, ut ab Ecclesia primaria civitatis ipsa Eucharistia ad singulas parœcias ab Episcopo mitteretur, quatenus scirent omnes, qui ab uno Episcopo regebantur, se cum illo unum corpus efficere. Id in Paschali festivitate fieri vetuit synodus Laodicensis, vel quia oporteret omnes Presbyteros ea die Episcopo celebranti cum plebe sibi commissa adstare, & ritu tunc usitato cum eodem celebrare: vel alia de causa nobis ignota. Cætera, quæ de Eulogiis, earumque usu ac distributione dicenda forent, plenius Lib. II. pertractabimus, cum de Communionem differemus.

CAPUT XXIV.

De sacris indumentis Sacerdotum, Põmificum, & Ministrorum. Peculiares vestes easque pretiosas sacrum agentibus in usu semper fuisse. Quis olim earum color. Locus in quo condebantur, ejusque nomina. Diaconicon, Scévophylacion, Pastophorion, Vestiarium, Salutatorium. De singulis vestimentis seorsum agitur.

I. Sacerdotem sacris operaturum non communi, & quotidiano habitu, sed alio peculiari,

liari, & augustiore uti oportere, notissimum est: quem ritum catholica Ecclesia ab Apostolis acceptum usque ad nostram transmisit ætatem, quamvis in vestium numero & forma aliquid fuerit successu temporis immutatum. Præcesserat huius rei typus in veteri testamento, nam Sacerdotibus & Levitis specialia vestimenta certis ritibus & ceremoniis consecrata in usu erant, cum legales Deo victimas immolabant; quorum antitypum in Ecclesia reperiri congruum fuit, ut habeant legales umbræ aliquid sibi respondens non solum in cœlestibus exemplaribus, ad quæ iussit Deus omnia fieri; sed etiam in rebus nostris, quæ, ut ait Dionysius in ecclesiastica Hierarchia, partim sunt typi cœlestium, partim Mosaicarum umbrarum corpora, testante Apostolo ad Hebr. 10. quod habuerit lex umbram futurorum. Imò etiam in lege naturæ propria fuisse sacerdotibus indumentata, cum sacrificia Deo offerrent, auctores graves asseverant; & Hupertus Abbas lib. de incendio oppidi Tuitiensis cap. 16. postquam dixit juri primogeniti annexam fuisse sacerdotii dignitatem, ad ipsum spectasse putat vestes Esau valde bonas, quibus Rebecca induit Jacob, cum simulans fratris personam benedictionem ei surripuit. Huc autem pertinet Penula à Paulo Troade relicta, quam fuisse vestem sacerdotalem suo loco indicabo. Huc lamina, seu mitra episcopalis, quam gestasse Joannem Evangelistam Polycrates Ephesi Episcopus auctor est apud Eusebium lib. 3. hist. cap. 81. Huc infulus, quarum meminit Tertullianus lib. de Monogamia cap. 12. Huc querelæ Optati Milevitani de profanatis à Donatistis Ecclesie ornamentis. Huc Stephani I. decretum, qui, ut ait Anastasius, sacerdotes & Levitas vestibus sacris in usu quotidiano non uti, nisi tantum in Ecclesia constituit. Huc tunica, qua Presbyter Nepotianus in ministerio Christi utebatur, quam sibi relictam Hieronymus scribit in epist. de ejus morte ad Heliodorum. Huc ejusdem Hieronymi testimonium in cap. 44. Ezechielis, ubi ait: Religio divina alterum habitum habet in ministerio altaris, alterum in usu vitæ que communi. Huc denique exempla divinæ ultionis referenda adversus eos, qui sacris vestibus abusi sunt, qualia legimus lib. 1. Wandalicæ persecutionis, apud Victorè de Proculo, qui cum divina ministeria, & Ecclesie ornamenta profanasset, sibi linguam frustratim comedens turpissima morte consumptus est: & apud Theodoretum lib. 2. hist. Eccl. cap. 27. de Thymelico saltatore, qui vestem sacram in theatro gestans expiravit. Serica autem, atque auro argentoque contexta hæc indumenta

ut plurimum fuisse, præsertim post Constantinum ex vitis summorum Pontificum apud Anastasium, qui eorum donaria recenset, & ex aliis scriptoribus haud obscure colligimus: neque enim credimus aliquid vile aut indecorum divini sacrificii usibus adhibuisse fideles, qui omnia ad ipsum spectantia summa & incredibili veneratione prosequerantur. De colore nihil memini me legisse, nisi quod candidi in festis Paschalibus mentio fit à Gregorio Turon. in vita S. Nicetii Lugdunensis Episcopi: & nigri à Theodoro lectore, qui lib. 1. Collectan. refert Acarium Constantinopolitanum seipsum, & sedem, & altare nigro amictu operuisse in signum mestitæ ob impium edictum adversus synodum Chalcedonensem à Basilisco Imperatore anno. 476. promulgatum. Hieron. quoque lib. 1. adv. Pelagianos candidæ vestis usum commemorat dicens, *Que sunt rogo inimicitie contra Deum, si tunicam habueris mundiorum? Si Episcopus, Presbyter, Diaconus, & reliquus ordo Ecclesiasticus in administratione sacramentorum candida veste processerint? Fidelium verò tanta fuit, ut dixi, erga ipsas vestes & pallas altaris reverentia, ut mulieribus eas contingere vetitum sit c. 37. concilii Antistiodorensis, imò nec ingredi quidem in Secretarium, in quo illæ conservabantur, nisi soli ministri sacri potuerant, sicut præcipit canon 66. concilii Agathensis. Et ne quis auderet in proprios usus eas transferre, aut aliis vendere vel donare; idque sub pœna excommunicationis prohibuit concilium III. Braccarense can. 2.*

II. Locus, in quo indumenta & vasa sacra reconducuntur, à Græcis *Diaconicon*, *Scevo-phylacion*, *Pastophorion*; à Latinis *Vestiarium*, *Secretarium*, *Sacrarium*, & barbara voce *Sacristia* nuncupatur. Diaconici nomen passim hoc sensu reperitur in Euchologio: & Simeon Thessalonicensis describens Episcopi sacris vestibus induti comitatum usque ad altare; *Educitur*, inquit, *è Diaconico, & Diacono ipsum præcedente, & deducuntibus Presbyteris duobus per portam templi dexteram & soleam iter a vit usque ad sanctum Bema, id est altare.* Scevo-phylacion, & Scevo-phylacis, id est custodis sacre supellectilis mentio est apud Balsamonem in Nomocanonem Phorii tit. 2. cap. 2. apud eundem Simeonem Thessalonicensem lib. de templo, & apud illos qui de dignitatibus Ecclesie Constantinopolitanæ differunt. At hodie Græci non in Diaconico, sed in ipso Bematæ sacris vestibus ad peragenda divini officia induuntur: nec ullum habent Scevo-phylacion junctum Ecclesie, quia sacra vasa & vestimenta in propriis ædibus, vel in loco tutiori

rutiori conservant, ut Leo Allatius observat in dissertatione *de Templis Græcorum recentiorum*. Pastophorium legimus 1 Machab. cap. 4. & 3. *Esdrae* c. 8. Radevicus Frisingensis lib. 4. de gestis Friderici cap. 13. *Vulpes*, inquit, & *Lepores Pastophoria Ecclesie & officinas canonicorum ingressæ*. De Vestuario hæc habentur in ritu antiquo Missæ apud Menardum pag. 273. *Sacerdos in vestuario; cæterique Ministri sanctis vestibus juxta ordinem induantur*. Et in restitutione Ebbonis Remensis in notis, *Ductus est Ebbo Episcopus in vestiarium, & indutus episcopalibus vestimentis, similiter & alii Episcopi processerunt cum eo ad celebrationem Missæ*. Secretarii vox passim occurrit in vitis Pontificum, ex quibus aliqui sepulti dicuntur prope Secretarium. Fortunatus in vita S. Radegundis, *Intrans in Secretarium Monachæ veste induitur*. Sacrarium sic definitur ab Ulpiano l. 1. Digestorum tit. 8. *Est locus in quo sacra reponuntur*. Sumitur aliquando pro Presbyterio, quod solis Sacerdotibus, sacrisque Ordinibus initiatis pervium, sæcularibus inaccessum erat. Appellatur & Receptorium à Sidonio Apollinari l. 5. *epist. 17. Et nuntiatum est progredi Episcopum de Receptorio*, ad sacrum scilicet faciendum. In Conc. Matisconensi l. c. 2. Saluatorium vocatur. Et Gregorius Magnus lib. 4. *epist. 54. usum Pallii præscribens Mariniano Ravennæ Archiepiscopo, Quo non aliter, ait, uti memineris, nisi in propria tuæ civitatis Ecclesia, dimissis jam filiis procedens à Saluatorio ad sacra Missarum solemnia celebranda: præactis verò Missis idem in Saluatorio curabit deponere*. Ex eo autem quod dicit, *dimissis jam filiis*, illorum temporum consuetudinem intelligimus. Solebant enim Episcopi ante Missarum celebrationem in ipso loco sedere, & salutationes fidelium excipere, qui se illorum orationibus commendabant, aut aliquod negotium ipsis communicabant: quibus dimissis, sacris vestibus induti ad altare procedebant: atque hinc factum est, ut idem locus Saluatorium diceretur. Hoc & Presbyteri faciebant, teste Severo Sulpitio lib. 2. *Dialog. cap. 1. ubi ait sedisse Presbyteros in Secretario, vel salutationibus vacantes, vel audiendis negotiis occupatos, dum interim S. Martinus eo munere fungi detrectans sibi soli vacaret*. Eiusdem saluatorii meminit Gregorius Turonensis libro 2. *hist. Franc. c. 21. & l. 7. c. 22. in utroque loco indicans Episcopos ac Presbyteros interdum in eo mansionem habuisse*. Græci sacerdotes, quoties rem divinam acturi sacra sumunt indumenta, ea solent benedicere & osculari, ut ex

ordine Liturgiæ S. Johannis Chrysofomi constat: nec in eorum Euchologio ulla extat oratio ad ipsa semel & universim cultui divino dedicanda. At verò Latini postquam ea præscriptis verbis benedixerunt, benedictionem non repetunt; sed amictum dumtaxat, manipulum, & stolam in medio, ubi crux affiuta vel texta est, osculantur. In Missa tamen veteri, quam ex codice Ratoldi Abbatis Corbiensis libro Sacramentorum S. Gregorii addidit Menardus, Episcopus sacris operaturus singula indumenta benedicat, deferente ea ministro & ante singula rogante, ut ipsa benedicat, sicut fert Græcorum mos. His præmissis ad omnia singillatim enucleanda transeundum est, eo ordine quo indui solent, à sacerdotalibus ducto principio, quæ sunt sex, Amictus, Alba, Cingulum, Manipulus, Stola & Planeta.

De Amictu, ejusque usu & nominibus.
Dictus olim Anaboladium.

III. **P**rima vestis, quam sacerdos sumit, est Amictus, qui primum capiti; deinde humeris injicitur. Antiquus scriptor de ritibus veteris Ecclesiæ sub nomine Caroli Magni, *Post sandalias in Ecclesiæ vestimentis sequitur superhumeralis, quod fit ex lino purissimo*. Amalarius l. 2. cap. 17. *Amictus est primum vestimentum nostrum, quo collum undique cingimus*. Rupertus Abbas l. 1. de div. off. cap. 19. *Sacerdos in officio altaris Amictu caput suum obnubit*. Gemma animæ lib. 1. cap. 201. *Hinc humerale, quod in lege Ephod; apud nos Amictus dicitur, sibi imponit, & illo caput & collum & humeros, unde & humerale dicitur, cooperit, & in pectore copulatum duabus vitis ad mammillas cingit*. Sunt quidam, qui Amictui ex holoserico vel aurea textura plagulam assuunt coloris & opificio casulæ sive stolæ consimilem; sed hujus assumentum nullum vestigiū reperio apud antiquos scriptores. Ambrosiani tertio loco Amictum sumunt post Albam & Cingulum. Varia ei nomina tribuuntur, nam sicut vidimus, Humerale vocatur, & per analogiam ad legalium sacerdotum indumenta, *Ephod*, quia ut Hieronymus docet *epist. 128. ad Fabiolam*, ubicumque in Exodo seu Levitico Superhumeralis legitur, apud Hebræos *Ephod* appellatur. Au verò Amictus noster idem prorsus sit cum *Ephod* veteris legis, quæstio anceps est, quam tractat Sausaius *Panopliæ Sacerdotalis parte 1. l. 4. c. 2. In Ordine Romano Anaboladium, rectius autem Anaboladium, sive Anaboladium*

nuncupatur: Anabole enim Græcè idem est ac Latinè Amictus. Isidor. lib. 19. Orig. cap. 25. *Anaboladium*, inquit, *amictorium lineum femininarum, quo humeri operiuntur.* Eadem voce utitur Ambrosius *lib. de benedictionibus Patriarcharum*, nam ubi nos legimus Gen. 49. *Lavabit in sanguine uvæ pallium suum*, ipse legit *Anaboladium suum*. S. Columba Virgo, cujus vita breviter recensetur in Martyrologio Gallicano *die ultima Decembris*, ut à satellitibus spatium orandi ante Martyrium impetraret, dedit eis Anabolarium suum, quod pallii fericee genus Saussaius interpretatur.

De Alba & Cingulo. Alba nomen unde. Dicta etiam Camisia. Linea tunica usus apud Ethnicos.

Linea tunica talaris erat prima vestis sacerdotalis in veteri Testamento, quæ nobis secunda est. Græcè *Poderis* dicitur, quia descendit usque ad pedes, quos illi *podas* vocant. Paulinus Tyrionum episcopus orat. habitam in templi dedicatione apud Eusebium *lib. 10. cap. 4.* sic exorditur. *Amici & sacerdotes Dei, qui potestatem indui estis*, sacra scilicet tunica talaris, ut Latinus interpretatur loquitur. A scriptoribus ecclesiasticis *Alba* à colore nuncupatur: cujus nominis mentio fit in concilio Carthaginensi sub Anastasio I. *can. 41.* quo præcipitur, ut Diaconus tempore tantum oblationis vel lectionis *Alba* utatur. Et in Narbonensi sub Pelagio II. ubi decernitur, ne Diaconus aut subdiaconus vel lector, antequam Missa consummetur, *Alba* se præsumat exuere. Legitur quoque in Ordine Romano, & in tractatu de ritibus Ecclesiæ, quem sub nomine Caroli Magni edidit Wolfgangus Lazius. Alii *Camisiam* vocant. Amalarius *lib. 2. cap. 18.* *Postea Camisiam induimus, quam Albam vocamus.* Isidorus *lib. 19. originum cap. 21.* *Poderis est tunica sacerdotalis linea corpori astricta usque ad pedes descendens. Hæc vulgò Camisia vocatur.* Et cap. sequenti, *Camisias*, inquit, *vocamus, quod in his dormimus in Camis, id est in stratis nostris.* *Camisias* igitur nomen ei tributum, quia similis est tunicæ lineæ interiori, qua utimur in camis, id est in lectulis nostris. *Camis* enim dixerunt Græci strata humilia, & terræ propiora. Anastasius in vita Benedicti III. inter donaria, quæ Rex Saxonum misit Ecclesiæ S. Petri, enumerat *Camisias albas sigillatas holosericas cum chrysoclavo.* *Camisias* autem auro clavatas non ad ornatum templi,

ut credit Casaubonus, sed ad usum Sacerdotum sacrificantium comparatas observavit Ferrarius *lib. 3. de re vestiaria c. 5.* Neque enim hic agitur de tunicis lineis interioribus; in quibus aurum mitti Alexander apud Lampridium dementiam iudicabat propter auri rigorem & asperitatem; sed de Camisiis, quæ super alias vestes injiciuntur, in quibus auri rigor & asperitas gestantibus non est incommoda. Ordo Romanus, ubi loquitur de episcopi consecratione, *lineam sine addito* vocat dicens, *Induunt eum lineam & cingulum.* Lineam verò tunicam etiam ab Ethnicis in sacris adhibitam testatur Apulejus in Apologia, *Mundissima lini seges inter optimas fruges terra exorta, non modo induit & amictui sanctissimis Aegyptiorum sacerdotibus, sed operit quoque in rebus sacris usurpatur.* Idem fabulæ *Milesiæ lib. 2.* sacerdotes describit lineæ vestis candore puro luminosos. De sacerdotibus Isis nota sunt Ovidii carmina:

*Nec tulinigeram fieri quid possit ad Ism
Quæseris.*

Et alibi:

Nunc Dea linigera colitur celeberrima turba.

Pythagorici quoque lineis vestibus utebantur, ut docet Schefferus *lib. de Italica Philosophia cap. 14.* de cuius rei causa interrogatus Apollonius apud Philostratum *lib. 8.* respondit, *Quia me terra que alit, etiam vestit.* Et paulò post. *Vestem quam à morticinis plerique ferunt non puram esse ratus Pythagoras, linea veste usus est.* Porro *Alba* ne defluat & gressum impediatur cingulo stringitur, quod in lege *balthus*, à Græcis *Zona* dicitur. De ejus profano usu multa congerunt Saussaius *lib. 3. citata Panoplia*, & Ferrarius *lib. 1. de re vestiaria.* Varias autem cingulorum formas describit Isidorus *lib. 19. Originum cap. 33.*

De Manipulo. Olim Mappula, Sudarium, Fanon. Ejus forma, & usus.

V. Manipulus posterioris ævi additamentum est, neque in antiquis Ritualibus commemoratur, nec à priscis Patribus inter sacras vestes recensetur. Erat autem lintea sindon five mappula brachio sinistro alligata, qua sudor & fordes abstergebantur, ut illi passim testantur, qui de divinis officiis tractatus ediderunt. Alcuinus. *Mappula, que in sinistra parte gestatur, qua pituitam oculorum, & narium detergimus, præsentem vitam designat, in qua superfluos*

fluos humores patitur. Amalarius lib. 2. cap. 24. Sudarium ad hoc portamus, ut eo detergamus sudorem. In manu sinistra portatur, ut ostendatur in temporali vita tedium nos pati superflui humoris. Robanus Maurus lib. 1. de Instit. Clericorum cap. 18. Quartum Sacerdotis indumentum Mappula sive mantile est, quod vulgo Fanonem vocant. Est autem Fano vox Saxonica, quæ expansum vel extensum significat, ut docet Vossius lib. 2. de viuis serm. cap. 7. In Ordine Romano qualiter Missa celebretur: Deinde Subdiaconus regionarius ponit Mappulam in sinistro brachio Pontificis super planetam. Tempore Gregorii Magni soli clerici Romanæ Ecclesiæ Mappulis utebantur: Sic enim ille loquitur lib. 2. epist. 54. ad Joannem Archiepiscopum Ravennatem. Illud autem quod pro utendis à clero vestro Mappulis scripsistis, à nostris est Clericis foris obviatum, dicentibus nulli hoc unquam alii civilibet ecclesiæ concessum fuisse. Sed nos servantes honorem fraternitatis tuæ, licet contra voluntatem antedicti cleri nostri, primis Diaconibus vestris in obsequio dumtaxat tuo Mappulis uti permittimus: alio autem tempore, vel alias personas hoc agere vehementissimè prohibemus. Duravit autem hic Mappulæ sive sudarii lintei usus, donec in locum ejus Manipulus, non ad tergendas sordes, sed ad ornatum suffectus est; qui propterea ejus materiæ & texturæ est, ex qua stola & planeta fieri solent. Hanc verò mutationem mappulæ in manipulum sæculo decimo factam conjicio: nam Alcuinus & Amalarius, qui sæculo nono vixerunt, mappulis usum tunc viguisse ostendunt. Manipuli autem mentio fit in veteri Missa ex codice Ratoldi Abbatis Corbeienfis apud Menardum, qui Ratoldus vixit anno 980. Olim, ut apparet ex antiquis picturis, ejus forma longior erat & strictior, vix duos pollices excedens, quemadmodum & stola, & linea utrimque æquali à summo ad inum limbum defluebat: nec erat extrema pars latior, sicut nunc est. Quod verò Manipulus proprium subdiaconi indumentum, ut Scholastici existimant, veteri usu non fuerit, argumento esse inter cætera potest, quod illo uterentur, qui nullo ordine initiati erant. Testis est Lanfrancus Cantuariensis epist. 13. dicens: In cœnobiiis Monachorum etiam Laici cum Albis induuntur, ex antiqua Patrum institutione solent ferre Manipulum. Verum hæc consuetudo, ut in notis ad eandem epistolam vir eruditus Lucas Dacherius observat, abrogata postmodum fuit in concilio Pictaviensi sub Pa-

schali. II. c. 5. *Ut nemo Monachorum deinceps Manipulis utatur, nisi fuerit subdiaconus.* Manipulo nostro respondet apud Græcos Epimanicion, de quo agit Goar in notis ad Chrysostomi Liturgiam num. 12. Cùm Planeta totum corpus ambiret, ut mox videbimus, ea super brachia duplicata & triplicata, ut Gemma animæ ait lib. 1. cap. 207. & 208, Manipulus extremo loco brachio expedito imponebatur: qui ritus tunc omnibus Presbyteris communis, nunc in solis Episcopis remansit, quibus peracta confessione à Ministris imponitur; quia prisco more post confessionem casula elevari solebat.

De Stola. Quid fuerit apud veteres Ethnicos, Iudeos, Christianos. Cur nostræ hoc nomen tributum. De palla lino-stima. Stola olim Orarium. Quædam de hoc, ejusque usu sacro & profano.

VI. **S**TOLÆ nomen apud profanos scriptores tam Græcos à quibus fluxit, quam Latinos, muliebrem vestem significat ad talos usque demissam. Unde Cicero mores effæminatos Marci Antonii redarguens Philip. 2. ait, *Sumpstisti virilem togam, quam statim muliebrem stolam reddidisti.* Erat autem propriè matronarum vestimentum, ut docet Ferrarius de re vestiaria lib. 3. cap. 17. adeò ut impudicæ mulieris nota foret brevior tunica, & Tertullianus lib. de Pallio. cap. 4. inter signa ejuratæ pudicitie recenset matronam in publico sine stola. Interdum tamen sumptam legimus pro quolibet genere vestimenti, Regum, Sacerdotum, & Privatorem. Nam Genes. 41. cùm Pharaon constituit Joseph super universam terram Ægypti, vestivit eum stola byssina: & ipse Joseph Genes. 45. singulis fratribus suis proferri iussit binas stolas; Benjamin verò dedit quinque stolas optimas. In libro quoque Esther cap. 6. cum dixisset Aman, eum quem Rex honorare vellet, debere indui vestibus regis: tum sequitur tulisse stolam, & induisse Mardocheum. Filium item prodigum ad se revertentem iussit Pater indui stola prima, eximia scilicet, & omnium quæ domi erant pretiosissima. Zozimus lib. 4. ait Julianum concessisse Procopio, ut regiam stolam haberet: & Diodorus Siculus lib. 2. narrat, Arbacem, qui primus ex Medis Assyriorum imperium defuncto Sardanapalo occupavit, indutum regia stola Regem appellatum fuisse. De stola summi Sacerdotis in lege veteri agit Josephus lib. 15. *Anti-*

quit. cap. 14. & lib. 18. cap. 6. Sacerdotes item stantes ante altare cum stolis Sacerdotalibus commemorat lib. 2. Machabæorum cap. 3. Zozimus lib. 4. loquens de titulo Pontificis Maximi Imperatoribus olim tributo ait. *simul ac summum Imperium quisque consequatur, stola Sacerdotalis ei offerebatur à Pontificibus, & continuo Pontificis Maximi titulus ei tribuebatur*: tum refert Gratianum eam stolam sibi oblatam averfatam fuisse, quod illicitum existimaret Christianum eo habitu uti. Stolæ formam exprimit Zenophon lib. 8. *Cyripæd. his verbis. Elegit itaque stolam Medorum & ipse ferre, & ut familiares ei induerentur persuasit. Hæc enim visa est ea occultare si quis defectum aliquem haberet in corpore*: quia nimirum totum corpus tegebat præter caput & collum. Simili modo describit stolam Sacerdotalem S. Germanus Constantinopolit. in *Theoria Liturgiæ*, quam esse ait ignicolorem, dimissiam usque ad pedes instar poderis Aaron. Nec dubito, quin talis fuerit stola illa auro contexta, quam scribit Theodoretus lib. 2. *hist. cap. 27. à Constantino Magno donatam Macario Episcopo Hierosolymitano*, ut ea indutus divini baptismatis ministerium perficeret, à Cyrillo autem venditam, ut illi adversarii objiciebant. Et hæc quidem erat stolæ forma apud veteres Ethnicos, Judæos, Christianos: at nunc stola nostra non vestis, sed veluti torques est à collo per humeros ad pectus pendens, & usque ad genua protensus. Quod sanè ornamentum, quando cœperit à sacerdotibus in sacris adhiberi, & cur ei stolæ nomen tributum sit, solerti indiget disquisitione. Quidam ævo Apostolorum cœpisse scribunt, eo quod legerint stolam S. Jacobi Apostoli missam fuisse à Theodosio Hierosolymorum Episcopo ad S. Ignatium Constantinopolitanum; & stolam sancti Stephani Protomartyris à Marcario item Hierosolymitano datam Helene Augustæ, & ab ea Vespertionem transmissam. Sed hos scriptores vocis æquivocatione deceptos evidens est; stola enim illorum temporum, ut ex dictis constat, vestis oblona erat totum corpus ambiens, nihilque habet commune cum stola hodierna præter nomen. Durandus in *Rationali lib. 3. cap. 5. stolæ initium ad illud tempus refert*, quo Alba deferri cœpit. *Notandum, inquit, quod antiquitus stola erat vestis candida pertingens usque ad vestigia, qua Patriarchæ utebantur ante legem: quam primogeniti, cum benedictionem Patris acciperent, induebant, & Domino victimas ut Pontifices offerebant. Sed postquam Alba cœpit portari, mutata est in torquem. Hæc tamen levis conjectura est, & nos certiora hujus rei indicia dabimus ex*

Conciliis mox referendis. Unde autem nomen stolæ huic ornamento? An quia succedit veteri stolæ, ut innuit Durandus? An potius deducta est nomenclatura à fascia, quæ in limbo ejus vestis affuta erat, quæ olim stola dicebatur, retento totius vestis nomine in parte quadam illius? Ita conjicit, & mea quidem sententia probabiliter, Vincentius Ricardus in *Commentariis ad orationem sextam sancti Procli*. In extrema namque parte antiquæ stolæ, ut observat Baysius de *re vestiaria c. 17. affuta erat fasciola seu limbus ipsam vestem ambiens, cui cum sit valde similis hodierna stola, hinc fieri potuit, ut hoc illi nomen tributum sit. In actis sancti Silvestri, quæ Damaso adscribuntur, ab eo constitutum legitur, ut Diaconi Dalmaticis in ecclesia uterentur, & pallâ linostrimâ læva eorum tegeretur: Zosimus item constitutum fecisse dicitur, ut Diaconi lævas tectas haberent de pallis linostrimis; ubi forte legendum linostrima, id est, ex lino & lana contexta, quæ ut ait Isidorus lib. 19. *Orig. cap. 22. dicta est linostrima, quia in stamine linostrum; in trama lanam habet. Nominem autem hujus pallæ nihil commodius intelligi potest, quam stola Diaconalis, quæ in humero sinistro ab ipsis deferretur ad differentiam sacerdotalis à collo ante pectus pendens. Stolæ item mentio fit sub nomine Orarii, in concilio Laodiceno tempore ejusdem Silvestri habito cap. 22. & 23. quibus Subdiaconis & Lectoris prohibetur ne Orariis utantur. Ex quo duplici testimonio inferitur, ante annos mille & trecentos usum stolæ in ecclesia invaluisse.**

Potiorè nomine Orarii stolam, qua nunc utimur, intelligi, omnes ecclesiastici scriptores testificantur. Gemma animæ lib. 1. cap. 204. *Deinde circumdat collum suum stola, quæ & Orarium dicitur.* Rabanus Maurus lib. 1. cap. 19. *Quantum est quod Orarium dicitur, licet hoc quidam stolam vocent.* Alcuinus de *div. off. cap. 39. sequitur Orarium, id est stola. Ordo Romanus, subdiaconi regionarii accipiunt ad induendum Pontificem vestimenta; alius Orarium, alius Planetam.* Anastasius in *vita Agathonis, ea hora S. Synodus unâ cum Principe ejus Orarium auferri jusserunt à collo ejus, Macarii scilicet Antiocheni. Adstipulantur veterum conciliorum Patres, à quibus multa de usu Orarii sancita sunt, quæ satis superque constat ad stolam pertinere. Concilium Laodicenum jam supra citatum tempore S. Silvestri. Bracarense I. anno 563. c. 27. Placuit, quia in aliquantibus hujus provincie Ecclesiis Diacones absconsis in iura tunicam utantur Orariis, ita ut nihil differre à Subdiacono videantur, ut de cætero supposito scapula, sicut decet, utantur Orario. Tole-*

letanum quartum sub Honorio c. 27. *Episcopus recipiat Orarium, annulum, & baculum: Presbyter Orarium & planetam: Diaconus Orarium & Albam.* Et c. 39. *Orarius duobus nec Episcopo quidem licet nec Presbytero uti; quanto magis Diacono, qui minister eorum est? Unum igitur Orarium oportet Levitam gestare in sinistro humero, propter quod orat, id est, predicat: dexteram autem partem oportet habere liberam, ut expeditus ad ministerium sacerdotale discurrat. Caveat igitur amodo Levita gemino uti orario, sed uno tantum & puro, nec aliis coloribus, aut auro ornato.* Bracarense III. sub Adco. dato c. 2. *Cum Sacerdos ad solemnia Missarum accedit aut pro se Deo sacrificium oblaturus, aut sacramentum corporis & sanguinis Domini Jesu Christi sumpturus, non aliter accedat, quam Orario utroque humero circumscriptus, ita ut de uno eodemque Orario cervicem paviter & utrumque humerum premeus signum in suo pectore præferat crucis.* Moguntinum sub Leone III. c. 28. *Presbyteri sine intermissione utantur Orariis propter differentiam sacerdotis dignitatis, quando scilicet ministeria sui ordinis obeunt: nisi forte hoc loco præter solitum sumatur Orarium improprie pro veste talari, qua revera sine intermissione uti debent Sacerdotes. Quo item sensu interpretantur nonnulli canonem, quem Gratianus 17. qu. 4. c. 25. & Ivo p. 10. c. 139. tribuunt concilio Triburiensi: *Vt Presbyteri non vadant nisi stola vel orario induti. Et si in itinere spoliantur vel vulnerantur, aut occiduntur non stola vestiri, simplici emendatione sua solvantur; si autem cum stola, triplici.* Minor enim poena infligitur illi, qui injuriam inrogat sacerdoti sine habitu incedenti, cum possit ignorantia exceptione excusare. Ex quo patet, Orarium hic accipi pro communi vestimento, quod ita proprium Sacerdotis foret, ut eum discerneret à sæculari. Quod si primam hujus vocis originem inspiciamus, profana est & ab eo sensu diversa quo nunc usurpatur. Antiquis enim scriptoribus tam Ethnicis, quam Christianis Orarium nihil aliud est quam sudarium, strophium, linteolum, quo facies abstergitur. Flavius Vopiscus in Aureliano, ipsum primum ait donasse oraria populo Romano, quibus uteretur populus ad favorem. Quia videlicet in altum sublatis orariis favoris signum obtendere, & Regem venerari censebantur. Ambrosius orat: quam habuit in obitu Satyri fratris describens tempestatem qua jactabatur, *Divinum, inquit, fidelium sacramentum ligari fecit in orario, & orarium inivit collo, atque ita se dejecit in mare.* Quo loco orarium non stola, ut quidam arbitrati sunt, sed vulgare linteum significat; nam Satyrus Lucus erat, ad quem stola sacra nullo pacto poterat pertinere. Ambrosius iterum epist. 54. de miraculis sanctorum Gervasii & Protasii: *Quan-**

ta oraria jactantur? & tactu ipso medicabilia repossuntur? Similiter Augustinus lib. 22. de civ. Dei cap. 8. *Oculum lapsum ligavit orario, nec nisi post septem dies putavit esse solvendum.* Pontius in vita S. Cypriani, *Fratres ante aminam & oraria ante eum ponebant, ne sanctus cruor defluens absorberetur à terra.* Erat autem orarium magis longum quam latum, instar fasciæ, ut ex loco citato Ambrosii de Satyro fratre ostendit Casaubonus in notis ad Vopiscum. Favet Gregorius Turon. l. 3. hist. c. 5. ubi refert Sigismundum Burgundionum Regem filium suum dormientem jussisse occidi. *Dormienti, ait, orarium sub collo positum ac sub mento ligatum, trahentibus ad se invicem duobus pueris, suffocatus est.* Ex hac autem orarii forma oblonga suspicor translatum hoc vocabulum in Ecclesiam, & sacræ stolæ tributum: cui suspitioni robur aliquod addit supra relatum Silvestri decretum de palla linostrima ex lino, sicut & sudarium, contexta. Ejus verò etymon ab ora deductum non adeò inverisimile est, ut quidam scribunt, nam orâ vestis facies tergi solebat, antequam linteola in usu essent. Plautus in Mercatore act. 1. sc. 2. *Sume lacrimam, partem scilicet extremam vestimenti, atque absterge sudorem tibi.* Ab ore tamen probabilius sumitur, quia orario os tergitur, quam notationem sequi videtur Prudentius hymn. 1. de coronis, hoc versu:

Hic sui dat pignus oris, ut ferunt, Orarium.

Alii ab orando derivant, eo quod sacris prædicatoribus sive oratoribus detur, ut ajunt Alcuinus & Rab. Maurus; quibus consentit Beda in collectaneis de septem Ordinibus: *Bene oratoribus convenit orarium, conveniens vestimentum officio.* Sine Græca an Latina vox ambiguum est: crederem tamen à Latinis ad Græcos devenisse, quam Suidas homo Græcus, & auctor veteris Etymologici, Latinum vocabulum esse testatur. Qui verò Græcum esse contendunt, triplicem ejus afferunt etymologiam. Bassamon in can. cit. *Conc. Laodicensi & Matth. Blastares in synopsi canonum* à verbo oro, quod Græcis idem est ac observo sive custodio, deducunt, eo quod diligenter observent in mysteriis quæ agenda sunt, eaque orario significant Diaconis, qui sunt in Ambone. Simeon Thessalonicen. derivat ab ora, quæ Hefichio est pulchritudo seu venustas, quia Diaconum gratiæ venustate ornat, & divino decore illustrem reddit. Arcudius lib. 6. cap. 10. ab hora sive tempore, quia Diaconus accepta extremitate stolæ tribus digitis invitat populum ad orandum; cantores ad psallendum; ostenditque

horas & tempus, quo aliquid est faciendum: quæ consuetudo etiam hodie viget in Græcia. Quamvis autem orarium commune sit Diaconis & Presbyteris, à Græcis tamen Diacono propriè tribuitur, stolam verò sacerdotalem Epitrachelion vocant, quod latius est orario, nec ullis litterarum notis exaratum, sicut orarium Diaconorum, cui ter inscriptum est verbum *Agios*, id est *Sanctus*. Claudio hanc de orario tractationem Isidori sententiã in regula Monachorum cap. 12. ubi ait, non licere Monacho orario uti, quod ante ipsum vetuerat concilium Aurelianense primum cap. 21. Sed hic orarium iuxta primam vocabuli originem pro linteo accipitur ad tergendam faciem; nam post pauca ait Isidorus, non debere Monachum vultus curam gerere, ne lascivix & petulantix crimen incurrat.

De Planeta. Penula veterum quid fuerit. Quid Phenolium. Casula seu Planeta diversæ significationes. Ejus in sacris origo, formas, & usus.

VIII. **P**ostremum Sacerdotis sacris operanturi indumentum quidam Penulam, alii Casulam seu Planetam vocant, quæ voces à profana significatione ad sacram translatae sunt. Penula quid fuerit apud veteres Græcos & Latinos, quæ ejus forma, quis usus in communi vestitu, latè prosequuntur Bulengerus lib. de sacris vestibus cap. 20. Ferarius de re vestiaria lib. 1. cap. 36. & sequentibus, & Albertus Rubenius lib. item 1. de re vestiaria cap. 6. An verò Penula, quam Paulus Apostolus 2. ad Timoth. 4. se Troade apud Carpum reliquisse scribit, vestis sacra fuerit, an alia communis, frigori ac imbribus depellendis, an verò scrinio seu theca libris & membranis referta, diversæ sunt sententiæ, quas illius epistolæ expositores, & Baronius anno Christi 58. n. 67. recensent. Frustra sunt, ait Gretserus lib. 1. comment. in Codinum cap. 16. „ qui Phænolium Latine penulam vertunt, nulli „ penulæ inter vestes sacras locus est, tamen non „ ignorem, quid de penula apud S. Paulum non „ nulli philosophentur. Subscripsit primum huic sententiæ Ferrarius in prima sui tractatus editione, at in secunda in fine 37. palinodiam cecinit his verbis. „ Hæc olim opinabamur, cum non „ dum penulæ figuram in antiquis monumentis „ videre contigisset, decepti etiam clarorum vi- „ rorum auctoritate, qui penulam vestimentum

„ apertum esse docuerunt. Sed postquam non una „ penulæ imago in manus venit, murare opinio- „ nem cogimur, vestemque sacrificantium cum „ Baronio penulam fuisse fatemur. Agit idem de penulis toto lib. 2. partis secundæ, ubi ejus extat figura admodum similis Planetæ sacerdotali. Meminit Penulæ Pauli Tertullianus lib. de oratione cap. 12. Porro Phænolium sive Phælonium Græcorum indumentum planetæ nostræ correspondens à Latinis interpretibus penulam dici, nequidquam reclamante Gretsero, aliquot testimoniis probat Baronius loco citato num. 69. Nam ut cætera omittam, Nicephorus Constantinopolitanus scribens & dona mittens Leoni III. ex antiqua translatione ait, *Misimus fraternæ vestræ beatitudini encolpium aureum, tunicam candidam, & penulam castaneam.* Pro Penula autem in textu Græco Phælonium legitur. De casula quoque sive Planeta pro communi vestitu olim à Latinis usurpata veterum Scriptorum testimonia habemus. Acta S. Fulgentii apud Bollandum die 1. Januarii cap. 18. „ Casulam pretiosam vel superbi coloris ipse non habuit, nec „ Monachos suos habere voluit. Subtus casulam „ nigello vel lactineo pallio circumdatus incessit. Regula Macarii cap. 27. inducit Monachum contumacem dicentem: *Hic ego durare non possum, sed accipiam casulam meam, & ibo ubi voluerit Dominus.* Casula autem hoc loco accipitur pro cuculla Monachali. Theodemarus Abbas in epist. ad Carolum Magnum, *Cucullam nos esse dicimus, quam alio nomine casulam vocamus.* Auctor vitæ sancti Casarii Arelatensis. „ Ambulans Casarius per plateam civitatis, vidit contra in foro hominem, qui à Dæmonio agebatur, in quem cum attendisset, habens manum „ sub casula, ut à suis non videretur, crucem contra eum fecit. Joannes Diaconus in vita S. Gregorii lib. 2. cap. 45. quemdam fuisse Monachum ait, qui à fratre suo seculari vestem petiit dicens: *Casulam non habeo, sed fac charitatem, eme mihi.* Erat etiam casula quotidianum Ecclesiasticorum indumentum, nam in concilio habito apud Liptinas in pago Cameracensi anno 743. c. 3. decretum fuit, ut Presbyteri vel Diaconi non sagis laicorum more, sed casulis uterentur ritu servorum Dei. Pro veste servili accipitur casula à Procopio lib. 2. de bello Vandalico c. 26. *Areobindus, inquit, magister militiæ à Iustiniano missus in Africam ad Gontharin accessit non prætoriam nec militari veste indutus, sed famulo vel privato homini propria, quam latine casulam vocant Romanis.*

mani. Pro veste item ſaculari Planetæ nomen acceptum ex vita S. Fulgentii cap. 29. colligimus, cujus auctor ſcribit, eo ambulante tempore imbris, viros nobiles planetis ſuis ſuper ipſum expanſis imbrem repuliſſe. Caſſianus deſcribens habitum Monachorum *lib. 1. inſit. cap. 17.* ait, illos planetarum & birrorum pretia declinaſſe. Iſidorus quoque in Regula Planetas Monachis interdixit. Cum ſit igitur æquivocum caſulæ & planetæ vocabulum, quo primum tempore à profano & promiſcuo uſu ad ſacrum tranſlatum ſit, non liquet. Legitur nihilominus caſulæ nomen in antiquo Ordine Romano, in libris Aleuini, Amalarii, Rabani Mauri, & aliorum qui de ritibus ſacris ſcripſerunt: & concilium quartum Toletanum cap. 27. *Presbytero,* ait, in ſua ordinatione *Planeta datur, quæ idem eſt ac caſula.* Fit etiam caſulæ mentio in teſtamento S. Remigii apud Flodoardum *lib. 1. cap. 18.* Quod verò ſacerdotes ante caſularum uſum Dalmaticas uterentur, quas poſtea Diaconis conceſſerunt, cum caſulis uti cœpiſſent, aſſertio ſingularis eſt Walfridi Strabonis *cap. 24.* cui favent Acta S. Sylveſtri edita à P. Combeſis, in quibus mentio ſit Euphroſyni Pamphiliæ Episcopii, qui dum myſteria perageret colobium unum habebat, quod magni illius Apoſtoli ac fratris Domini Jacobi eſſe dicebat, quo indutus ſacram oblationem explebat. Hinc factum ut Romani hæcenus ſacerdotes colobiis uſi ſint. Quod tamen brachiorum nuditas diſpliceret, Dalmaticas manicatas potius, quam colobia placuit appellare. Hæc ille priſcus ſcriptor. Porrò caſula, teſte Iſidoro *lib. 19. origin. cap. 24.* per diminutionem à caſa dicitur, quod totum hominem tegat, quaſi minor caſa. Planetæ verò nomen ex eo deducitur, quia oris errantibus evagatur: & ut ait Gemma animæ *lib. 1. cap. 207.* limbus ejus errabundus utrimque in brachia ſublevatur. In vita S. Popponis Abbatis apud Bollandum *die 25 Januarii num. 58.* Caſubula nuncupatur, *In celebratione Miſſarum Caſubulam, qua induebatur, lacrymis humectabat.* In Eccleſia Orientali Phaenolium, ſive caſula Pontificalis à Presbyteriali in hoc differt, quod iſta ſimplex, illa multis crucibus inſignita eſt, & ideo *Polyſtaurium* dicitur, ac ſi Latine *Multicrucium* diceremus. Olim caſulæ rotundæ prorsus erant; totum ambientes hominem à collo uſque ad pedes, unicam in medio aperturam habentes, per quam caput immittebatur; qua de cauſa neceſſarium

erat, ut ſacerdos operari ac manibus liberè uti poſſet, eas ſuper brachia revolvere & complicare. Sic indutos Pontifices & ſacerdotes in priſcis eccleſiarum parietibus cernimus: ſuntque etiam hodie Græcorum caſulæ ejuſdem formæ. Latini verò ad vitandum incommodum ex amplitudine & propenſione totum corpus cum brachiis circumcludente proveniens, eas paulatim à lateribus ſcindere & decurtare cœperunt, donec ad formam, qua hodie utimur, redacta ſunt. In opere muſivo, quod olim erat in Baſilica Lateranenſi, cujus Eclypon extat in Muſæo Barberino, poſtea typis cuſum à Cæſare Raſpono nunc S. R. E. Cardinali *lib. 1. de Baſilica Lateranenſi. cap. 14.* expreſſa eſt effigies Joannis XII. Papæ, quem miniſtri induunt planeta ex utroque latere aperta, & tam in parte anteriori quam in poſteriori in acumen definente, & ultra cubitum protenſa; quam certè non erat neceſſarium in utroque brachio duplicare, aut triplicare, ut Gemma animæ ait. Factum autem fuit illud opus anno 960. Teſtatur Morinus *lib. de ſac. ordinat. p. 2. in notis ad Græcorum ordinationes* antiquæ formæ caſulas ducentos circiter annos præſe ferentes in multis Eccleſiis aſſervari: ex quo teſtimonio & ex pictura ſupra relata facile conſpicitur potèſt, quo tempore hujusmodi ſciſſio fieri cœperit, & quomodo ſenſim propagata fuerit; quam nullo Pontificum ſeu ſynodorum decreto ſtabilitam invenio. Quia verò planeta totum olim involvebat ſacerdotem, hinc ortus eſt uſus ut à miniſtro eleveretur, cum ſacerdos hoſtiam & calicem elevat, quæ praxis antiquitatis neceſſaria, ne pedibus obverſans ſtecenti genua impedimento eſſet, adhuc perſerverat; tamen ſi ceſſante cauſa ſuperflua ſit. Hinc etiam permanſit uſus, quem pauci fortassis intelligunt, ut in Quadrageſima aliisque diebus jejuniorum, quibus Miniſtri utuntur planetis, complicatæ ſint à parte anteriori, quod olim propter earum amplitudinem neceſſarium erat, ut expediti eſſent ad miniſtrandum: ſicque paulatim introductum eſt, ut Diaconus, cujus in Miſſa potiffimum eſt miniſterium, planetam exuat, ejuſque loco ſtolam latiore accipiat: quod ævi recentioris eſt, nam ordo Romanus non exui planetam, ſed elevari mandat: & *Diaconi,* inquit, *levant Planetas in ſcapulas.* Uſum verò duplicis ſtolæ, ut oſtendimus cum de ſtola ageremus, antiqui canones non permittebant.

De vestibus Pontificalibus, ac primum de caligis, & sandaliis seu compagis, eorumque vario usu.

IX **E**T hæc quidem sunt indumenta, quæ singulis sacerdotibus rem divinam facturis sunt necessaria: Episcopi autem, cum solemniter celebrant, alia supradictis adjiciunt, nempe sandalia & caligas, crucem pectoralem, tunicellam, dalmaticam, chirothecas, annulum, mitram, baculum, & si sit Archiepiscopus pallium: de quibus diffusè agunt Saussaius in *Panoplia Episcopali*, & Vicecomes lib. 3. de *Missæ apparatus*. Sandalia pedum sunt regumenta, caligæ verò hic pro tibialibus usurpantur, quamvis de caliga veterum diversa sit Eruditorum sententia. Sandalia ab antiquis compaga sive compagia, rectius compagi nuncupantur, quia voce pro calceo regio & senatorio usi sunt Trebellius Pollio, & Julius Capitolinus. In Ordine Romano accipiuntur compagi pro caligis, ait enim tit. de ordinatione Episcopi, *Induunt electum compagos, sandalia, & reliqua*. Eorum usum concessum aliquando Diaconis à summis Pontificibus Gregorius Magnus docet lib. 7. *epist.* 28. *Indic.* 1. ad Joannem Syracusanum scribens, Diaconos Ecclesiæ Catanensis calceatos compagis procedere præsumpsisse, quod solis Diaconis Ecclesiæ Messanenensis à Prædecessoribus suis concessum fuerat. Alcuinus ait sandalia esse genus calceamentorum, quo induuntur Ministri Ecclesiæ. Extat etiam canon insertus Capitularibus Caroli Magni lib. 5. *cap.* 219. Ut omnis presbyter Missam celebret ordine Romano cum sandaliis. Ex Amalario autem lib. 2. *cap.* 25. constat subdiaconos quoque sandaliis usos, nam diversa fuisse ait Episcoporum, sacerdotum, diaconorum, & subdiaconorum sandalia, quorum mysticam rationem edisserit. Primi enim nostræ religionis Antistites, cum semper studuerint, maximam divinis mysteriis reverentiam impendere, omnes eorum ministros splendidis vestibus tantoque ministerio congruis ornari decreverunt, adeo ut nec quidem sordidis & communibus calceis fas illis fuerit ad altare accedere, multò minùs nudis pedibus, quod nec ipsis Acolythis licere Ordo Romanus de *tit. die Parasceves* edixit. Vastia ideo sandaliorum genera pro varietate ministrorum constituerunt, quæ nunc abierunt in desuetudinem, illis solis permanentibus, quibus utuntur Episcopi solemniter celebrantes. Ordo Romanus ad Abbates sandalio-

rum usum extendit, agens enim de illorum ordinatione, Episcopus, inquit, *dat ei baculum & pedules*. Sunt autem pedules idem ac sandalia, quæ Leo Nonus Abbatibus Cassinensibus concessit, teste Leone Ostiensi lib. 2. *Chronici*: idque aliis postea ab Apostolica sede indultum fuit.

De cruce pectorali. A Græcis Encolpion dicitur. Ejus usus recentior.

X. **D**E signo crucis, ejusque veneratione & usu, deque parvis crucibus, quæ collo appendere instar amuleti ab ipsis Ecclesiæ incunabulis Fideles consueverunt, à viris doctis ingentia volumina conscripta sunt: de cruce verò cum Sandaliorum Reliquiis, quam nos pectoralem dicimus, quia ante pectus pendet, & Græci *Encolpion* vocant, eo quod sinu geratur, silent omnes rituum ecclesiasticorum scriptores, Alcuinus, Amalarius, Strabo, & alii etiam recentiores. In Missa Illyrici & in iis quas edidit Menardus, cum omnia indumenta pontificalia numerentur, nihil tamen de cruce; ex quo fit, ut hunc ritum non admodum antiquum existimem. Scio huc referri à nonnullis versum Gregorii Nazianzeni *car.* 21. *Namque crucem in membris, medioque in corpore gesto*. Sed si contextus rectè expendatur, nihil hic de cruce pectori appensa ab Episcopo celebrante: nam crucem secum ferre, commune erat omnibus Christianis etiam laicis & mulieribus, quod latè probant qui de cruce commentaria ediderunt. Huc etiam refert Baronius *tom.* 9. *anno* 811. *Encolpion aureum cum partibus ligni crucis Leoni III. missum à Nicephoro Constantinopolitano*. Putat enim Encolpii nomine crucem pectoralem significari, de qua sermo nunc est; suæque opinioni confirmandæ octavæ Synodi œcumenicæ testimonium affert, in qua *Act.* 5. Helias Vicarius sedis Hierosolymitanæ narrans adventum suum in regiam civitatem, & qualiter ab Imperatore ipse cum sociis receptus fuerit, *Imposuit*, inquit, nempe Imperator, „ *su-* „ *per colla nostra Encolpium suum, & dixit. Ec-* „ *ce judicium Ecclesiæ exigat Deus à cervicibus* „ *vestris in die judicii. Ego autem non video,* „ *quomodo hinc colligatur Encolpium fuisse insigne Episcoporum: nam qui illud imposuit, fuit Imperator, Helias verò Presbyter erat, non Episcopus: neque hinc agitur de cruce, quam Pontifex sacris operaturus pectori appendit, ut ex contextu manifestum est.*

De

De Tunica & Dalmatica episcopali, earumque forma, colore & usu.

XI. **D**E Tunica & Dalmatica quatenus Subdiaconi & Diaconi sunt indumenta, mox agam, cum de Ministrorum vestibus incidet sermo: nunc de illis agendum, quatenus inter sacras Episcoporum vestes recensentur. Ordo Romanus utriusque meminit, cum episcopalia enumerat indumenta; & unam quidem Dalmaticam minorem, alteram Dalmaticam majorem nuncupat. Tunicam Amalarius lib. 2. cap. 22. hyacinthini coloris fuisse ait, & subuculam nominari. In Missa Illyrici *subilis* nomine indicatur, cui suffragatur Gemma animæ lib. 1. cap. 229. dicens, *Subdiacono supradictæ vestes conceduntur, quæ scilicet sunt ministrorum inferioris gradus, in super due alie, id est subtile & sudarium adduntur. Subtile, quod & stricta tunica dicitur, portat ut se iustitia quasi lorica induat.* Olim tunica episcopalis coccinei coloris erat, ut vel ipsæ picturæ veteres ostendunt; Dalmatica verò albi, purum referens & incontaminatum sacerdotis statum, ut scribit Simeon Thessalonicensis. Usus ejus antiquissimus esse Auctor quæstionum veteris & novi testamenti evincit, cujus hæc sunt verba quæst. 46. *Quasi non hodie Diaconi Dalmaticis induantur, sicut Episcopi.* Hic autem, sive sit Hilarius Diaconus, ut plerique existimant, sive alius quispiam, se scripsisse testatur quæst. 44. trecentis annis post Hierosolymæ exidum, quæ urbs capta & destructa fuit anno Christi LXXI. Non omnes tamen Episcopos passim Dalmaticis usos credendum est: sanctus enim Gregorius lib. 7. epist. 113. Aregio Episcopo sic scribit. „Communis filius „Petrus Diaconus nobis innotuit, quod fra- „ternitas vestra, tempore quo hic fuit, popo- „scerit, ut sibi & Archidiacono suo utendi Dal- „maticis licentiam præberemus. Et post pauca. „Hujus auctoritatis nostræ serie petita conce- „dimus, atque te & Archidiaconum tuum Dal- „maticarum usu decorandos esse concessimus; „eosdemque Dalmaticas filio nostro Cyriaco „Abbate deferente transmisimus. Ex cujus con- „cessionis tenore deducitur, usum Dalmaticarum Episcopis ab Apostolica sede tributum fuisse. In Missa Ratoldi apud Menardum inter indumenta episcopalia unius dumtaxat tunicæ fit mentio, *Super hæc*, ait, id est accepta stola, *ministratur ei tunica gyris in tintinnabulis mirificè resecta*, ad

similitudinem scilicet Aaron sacerdotis. Ut enim observat Stephanus Eduensis lib. de Sacram. Altaris cap. 11. quidam Pontifices una, alii duabus tunicis utebantur; quod etiam notavit Durandus lib. 3. cap. 10. *sui Rationalis.*

De Chirothecis & earum usu.

XII. **C**Hirothecas Apostolicæ traditionis esse scripsit Honorius in Gemma animæ lib. 1. cap. 215. *Chirothecarum usus*, inquit, *ab Apostolis est traditus: ab Apostolis*, inquam, non *ab epistolis*, ut perperam in edicis legitur. Sed hoc credibile non est, cum per aliquot sæcula nullum earum monumentum reperiatur, nec illis unquam usa sit Ecclesia orientalis. Porro chirothecas latinâ voce manicas nuncupant antiqui scriptores, qua usus est Plinius lib. 3. epist. 5. ad *Macrum*, quæ de studiis & lucubrationibus Plinii senioris avunculi sui est: *Manus*, ait, *hyeme manicis muniebantur, ut ne cæli quidem asperitas ullum studiis tempus eriperet.* Ordo Romanus agens de ordinatione Episcopi, hanc orationem dicendam præscribit, quando electus induitur manicis. „Immensam clementiam tuam roga- „mus omnipotens & piissime Deus, ut manus „istius famuli tui fratris nostri, sicut exterius „obducuntur manicis istis, sic interius asper- „gantur rore tuæ benedictionis. In Missa Ratoldi apud Menardum manicæ etiam cum aliis Pontificalibus indumentis memorantur. Et in Missa Illyrici extat oratio ad induendas manus. Ex his autem colligitur, quanta sit earum vetustas. Usus denique chirothecarum à Leone IX. concessum Abbatibus Cassinensibus Leo Ostiensis supra relatus asserit, & eo antiquior Ordo Romanus in ordinatione Abbatis ex canone Theodori Archiepiscopi Cantuariensis, qui obiit anno 690. post datam ei ab Episcopo Regulam ait, *Tunc tradat ei chirothecas & baculum.*

De Annulo, ejusque antiquitate & usu.

XIII. **N**on est hujus loci Annulorum originem investigare, sed & superfluum est: nam Gen. 38. Judam legimus annulum & armillam gestasse, nec ullus ferè liber est in veteri Testamento, in quo ejus mentio non fiat. Usus autem ferendi annulum à Christianis receptum fuisse, Clemens Alexandrinus l. 3. *sui Pædagogici* c. 11. testis est. At verò Episcopis inter reliqua sui Ordinis insignia traditos annulos, mille & amplius annorum testimonia habemus, tum in Ordine

M m m

R o s

Romano & aliis sacramentorum antiquissimis libris, tum apud Suriium die 3. Decembris in vita S. Birini Dorcestrensis Episcopi, qui vixit anno 640. tum demum in quarto Concilio Toletano c. 27. quo sancitur, ut Episcopo injustè deposito tanquam suæ dignitatis signum annulus restitueretur, qui dudum recepto in Ecclesia ritu in sua ordinatione ipsi dari consueverat. Neque obstat Alcuini, Amalarii, & Rabani de annulo silentium: nam istis tacentibus loquuntur alii, qui eos ducentis & amplius annis antecesserunt, ut ex allatis testimoniis luculenter apparet: & fortassis diversæ fuerunt diversis locis & temporibus hæc de re consuetudines.

De Mitra, ejusque usu sacro & profano. Quando ceperit idem usus in Ecclesia. Cur Græci ea non utantur. Quando & à quibus concessa Abbatibus.

XIV. **M**itra Pontificalis ex veteri Testamento sumpta est, ut rectè scribit Honorius lib. 1. *Gemma cap. 214.* Ea enim utebantur Sacerdotes, ut sacræ literæ indicant *Exodi 29. & Levitici 8.* Erat & prophanum capitis ornamentum, quo primùm Jonios, deinde Ægyptios, Syros & Lydos usus fuisse ethnici Scriptores tradiderunt. Olim etiam pro muliebri corona sumebatur, ex qua fasciolaræ pendebant, unde Virgilius *redimicula mitra* commemorat. Deo quoque sacratis Virginibus mitra in Africa imponi solebat, de qua Optatus Milevitanus lib. 2. „Felix, inquit, inter crimina „sua & facinora nefanda, ab eo comprehensam „puellam, cui mitram ipse imposuerat, à qua „paulò ante Pater vocabatur, nefariò incestare „minimè dubitavit. Isidorus lib. 19. *orig. cap. 31.* „Mitra est pileum Phrygium caput protegens, „quale est ornamentum capitis devotarum. Sed „pileum virorum est, mitra autem fœminarum. Ab Alexandro II. concessum mitræ usum Vratislao Duci Boemiæ in signum intimæ dilectionis, Gregorius VII. testis est *epist. 38. libri 1.* asserens id Laicis nunquam antea tributum. Brachmanes sacerdotes mitra gemmis ornata uti consuevisse refert Philostratus in *vita Apollonii.* Eandem usurpasse summum sacerdotem Deæ Syriæ Lucianus in *Dea Syria* scripsit: idemque tradidit de Pontifice Maximo ethnice superstitionis Prudentius *hym. 9. de coronis* his versibus:

*Summus sacerdos nempe sub terram serobe
Acta in profundum consecrandus mergitur,
Mirè insularius, festa vittis tempora
Nectens, coronarum repexus aurea,
Cinctu Gabino sericam fulvus togam.*

Mitræ nomina multa sunt, dicitur enim cidaris, tiara, infula, phrygium, corona sacerdotalis, cuphia, de quibus Lexicographi græci & Latini consulendi sunt. De ipsius usu in Ecclesia duæ sunt eruditorum sententiæ. Quidam enim existimant, recentem ad inventionem esse, quæ circa annum Christi millesimum incepit, quam opinionem probant primò ex tabulis & aliis veterum monumentis, in quibus tam summi Pontifices, quàm reliqui Episcopi omnibus quidem pontificalibus ornamentis induti, sed nudo semper capite delineati apparent. Secundò ex libris ritualibus ante annos septingentos scriptis, & ex antiquis rerum ecclesiasticarum scriptoribus, qui cum satis accuratè omnia indumenta Episcoporum recenseant, de mitra tamen prorsus silent. Alii è diverso mitræ usum putant ab ipsis Apostolis fluxisse, idque variis rationibus & testimoniis suadere conantur, contrariam verò sententiam fluxis dumtaxat argutis niti ajunt, atque omni solido fundamento destitui. Propugnari acriter hanc mitræ antiquitatem Andreas du Saussay lib. 1. *Panopliæ episcopali*, omnibus ad hoc argumentum spectantibus diligentissimè collectis, quæ apud ipsum legi possunt. Ego autem crediderim, utramque opinionem posse facillimè conciliari, si dixerimus, mitram quidem, qualis est hodie, nuperum ornatum esse, qui ante millesimum Christi annum vix fuerit in Ecclesia: negari tamen non posse, quin à temporibus Apostolorum aliquod fuerit capitis ornamentum, quo peculiariter, si non omnes, aliqui saltem Episcopi uti sint. Hoc enim evincere videntur quæ ad probandam mitræ antiquitatem Saussaius congegit, præsertim ex Epiphonio, qui in hæresi Antidicomarianitarum affirmat Jacobum Apostolum bracteam seu petalura in capite portasse: ex Polycrate apud Eusebium lib. 5. *hist. cap. 24.* & ex Hieronymo lib. *de script. Eccl.* asserentibus Joannem item Apostolum laminam auream in fronte gessisse: ex Gregorio Nazianzeno, qui *orat. 5. post reditum à fuga* loquens de sua ordinatione, capiti suo cidarim impositam ait: ex Balsomone & aliis scriptoribus græcis, qui fatentur Patriarcham Alexandrinum, Phrygio uti, sive loro, ut græcè scribunt, ex eo quod illud miserit Cyrillo Celestinus Papa, cum eum iussit Ephesino

Ephesino concilio vice sua praesidere. Qua verò de causa Græci Antistites, dempto Alexandrino, olim Phrygio non uterentur, quaestio anceps est, quam tractat eruditissimus Goar in notis ad Episcopi ordinationem p. 34. Vera ratio illa videtur, quam ipsemet Balsamon, quamvis schismaticus, insinuat, quia reliqui hanc honoris praerogativam à Romano Pontifice non habuerunt. Quid verò & quale fuerit illud Phrygium sive lorum, non constat. Aliquos tamen inter Græcos extitisse, qui sibi jus Phrygii usurparint, idem Goar asseverat: communiter verò usque ad hodiernum diem ab hoc ornamento abstinerunt, nec ullus est in Græcia mitræ usus. Reliqui Episcopi orientales Maronitæ, Nestoriani, & Jacobitæ Cidari utuntur, quæ ipsorum capiti imponitur, dum ordinantur, ut ex eorum Ritualibus apud Morinum manifestum est. De mitris verò sanctorum Sylvestri, Augustini, & aliorum Episcoporum, qui in occidente in annos mille & amplius floruerunt, ab hodiernis non multum dissimilibus, & inter ipsa quarundam Ecclesiarum aservatis, non est meum ferre iudicium. Nonnullis insignium monasteriorum Abbatibus tam mitræ quam aliorum Pontificalium ornamentorum usum post annum millesimum concessum probatissima testantur monumenta. Alexandrum II. hoc privilegium concessisse Abbati S. Augustini Cantuarie, Guill. Thorne ejus cenobii Monachus refert in suis chronicis. In Bullario quoque Cassinensi extat ejusdem Pontificis constitutio, qua eadem gratia Abbati Caveni concessitur. Extat item in Bibliotheca Cluniacensi simile privilegium Urbani II. pro Abbate Cluniacensi: & Petrus Diaconus lib. 4. Chron. Cassin. cap. 17. scribit eundem Urbanum facultatem dedisse Abbati Cassinensi utendi compagis, chirothecis, Dalmatica, & Mitra. Recentiora omitto. Privilegium autem Honorii I. & Theodori initio Bullarii Cassinensis relatum, quo mitram & alia insignia Pontificalia Abbati Monasterii Bobiensis à S. Columbano fundati largiuntur, aliis examinandum relinquo. Damnant usum Pontificalium in Abbatibus, Bernardus epist. 42. ad Henricum Senonensem, & Petrus Blefensis epist. 90. ad Guill. Abbatem fratrem suum: ille spiritu humilitatis, hic zelo zelatus pro Episcopis, quibus hæc Abbatum prærogativa displicebat, de qua re extat epist. 27. lib. 2. Goffridi Vindocinensis. Latè tandem propagata est mitræ gestandæ concessio, non solum ad Abbatibus, sed etiam ad quarundam Ecclesiarum secularium Præpositos, & ad Cathedralium digni-

tates & Canonicos, quorum hic catalogum texere suscepti operis institutum non patitur.

De Baculo Pastoralis, ejusque nominibus, figura, materia, & usu. Quid Subcinctorium, Epigonatum, Orale, Gremiale.

XV. **Q**uod Regibus sceptrum, id Baculus est Episcopis, insigne scilicet auctoritatis, sollicitudinis, & correctionis. Porro baculi Episcopalis mentio fit in Ordine Romano, & in concilio quarto Toletano ante annos mille celebrato, tanquam præcipui & dudum usitati Episcoporum ornamenti. Virga pastoralis dicitur, & latina voce Pedum, quod Festo auctore est baculus recurvus, quo pastores utuntur ad comprehendendas oves vel capras, de quo Virgilius eccl. 5.

*At tu sume pedum, quod mecum sepe rogasset,
Non tulit Antigenes.*

Honorius lib. 1. cap. 217. etiam ferulam vocari ait, quæ à feriendo nomen habet; est enim baculus sive virga, qua puerorum manus feriuntur, unde est illud Juvenalis Sat. 1. *Et nos ergo manum ferulae subduximus.* In vitis sanctorum Galli & Magnoaldi *cambuta* vocatur, quæ significat baculum retortum. Honorio Capuita, aliis Gambuta, camboca, vel cambuca est; pro qua voce apud Durandum lib. 3. *Ration. cap. 35.* in omnibus ferè editionibus sambuca perperam irrepit. Budaeo dicitur lituus Pontificius, quali olim augures utebantur, de quo Cicero lib. 1. de *divinatione*, & Gellius noct. *Attic. lib. 5. cap. 8.* In testamento S. Remigii apud Flodoardum argentea cabuta figurata occurrit, ubi Brissonius legit cambutam. Erant igitur hujusmodi baculi aliquando argentei, nam Sauffaius lib. 2. *Panopliæ* ait, se vidisse Rhemis Baculum S. Remigii auri laminis coopertum, cælaturisque artificiosis circumquaque exornatum. Fuerunt & cupressini, de quibus testimonium habemus in epistolis Stephani Tornacensis epist. 223. & sequenti. Nam in priori Abbas Sylvæ majoris ipsi Stephano scribens ait, *Mittimus vestræ carissimæ Paternitati munusculum indignum dignitate vestra, sed officio congruum, baculum videlicet cypressinum: & in posteriori ad Episcopum Aurelianensem, Munusculum vobis mittimus baculum pastoralem cypressinum, officio vestro & qualitate mysterii congruum, & quantitate ministerii condignum.*

M m m 2 Abba

Abbatibus quoque baculus pastoralis tribuitur in Ordine Romano, qui mos antiquissimus est. Apud Græcos item non solum Episcopis, sed præfectis etiam monasteriorum, baculum tradi in eorum ordinatione ostendit Goar *in notis ad Euchologium pag. 313.* ex Codino, & Simone Theſſalonicenſi. Forma tamen baculi apud orientales diverſa eſt; non eſt enim in ſummitate-curvus ſive retortus, ſed ſumma pars deſinit in globum eburneum, vel in ſignum crucis, vel in lignum tranſverſum ad inſtar litteræ Tau: vel duobus ſerpentibus ex ebore ornatur, qui reflexis capitibus ſe mutuò reſpiciunt.

In Miſſa ab Illyrico edita inter Pontificalia indumenta poſt Cingulum recenſetur Præcinctorium, quod ab Honorio *lib. 1. Gemma cap. 206.* ſubcingulum, ſive ſubcinctorium nuncupatur. Sed hodie nemo eo utitur in Eccleſia Latina, niſi ſolus Romanus Pontifex, cum ſolemniter celebrat, eſtque inſtar parvi cujuſdam manipuli è ſinistro latere pendens. Huic apud Græcos aſſimilatur Epigonatium formæ quadrangularis palmi & dimidiæ ex utroque latere, quod è Zona appenſum geſtatur, ſolisque Episcopis & aliis in dignitate conſtitutis permittitur. Latine dici poteſt *ſupergenuale*. Eſt & aliud peculiare ſummi Pontificis ornamentum, quo utitur ſolemniter celebrans, eſtque velum ſericum ſubtiliſſimum diverſis coloribus diſtinctum & virgatum, quod poſt Albam & cingulum capiti imponit, & replicat ſuper humeros & ante pectus. Orale olim dicebatur, nunc fanonem vocant. Quidam recentior putat ſubcinctorium idem eſſe ac Gremiale, ſed errat: nam Gremiale pannus eſt, qui in gremio Episcopii celebrantis ponitur, cum ſedet, & cum ordines confert; de quo agit Cereſimoniale Episcoporum *lib. 1. cap. 11.*

De Pallio Archiepiscopali. Quid ſit. Quædam de uſu iſius. Quibus concedi ſoleat. Ejus origo. De Pallio Græcorum.

XVI. **P**oſtremum Pontificale ornamentum eſt Pallium, quod ſolis Patriarchis & Archiepiscopis competit. Eſt autem Pallium fascia lanea candida tribus circiter digitis lata, & in modum circuli contexta, quæ ſuper humeros imponitur, ex quo circulo alia ſimilis fascia ante pectus, alia deorſum ex oppoſito pendet, duæ ſuper humeros demittuntur: quæ faciæ purpureis crucibus ſunt inſignitæ. Iſſum autem pallium tribus aciculis, ſive ſpinulis aureis alliga-

tur. Fit ex lana Agnorum candidorum ſine macula, qui in die ſanctæ Agnetis in ejuſdem Eccleſia via Nomentana ſingulis annis offerri ad Miſſam ſolemnem & benedici ſolent, ac ſubdiaconis Apoſtolicis conſignari, & in aliquo Monasterio Sanctimonialium nutriti, donec veniat tempus ipſos tondendi. Ex quorum lana texuntur pallia, quæ in Baſilicam Vaticanam delata ſuper corpora ſanctorum Apoſtolorum Petri & Pauli ponuntur in vigilia Natalis ipſorum, ibique tota nocte dimittuntur, ac die ſequenti deputatis cuſtodienda traduntur. Pallio ſemper & ubique utitur Romanus Pontifex, cujuſ eſt ſuper omnes Eccleſias ſummum juſ ac plenaria poteſtas: reliqui eo uti non poſſunt niſi intra Eccleſiam certis quibuſdam & deſignatis diebus, cum Miſſarum ſolemnia celebrant, idque ex antiqua conſuetudine, quam indicat Greg. Magn. *l. 2. epiſt. 54.* Joanni Archiepſcopo Ravennati ſic ſcribens; „ Illud, Frater ca- „ riſſime, tibi non putavimus ignotum, quod penè „ de nullo Metropolitano in quibuſlibet mundi „ partibus ſit audivim, extra Miſſarum tempus „ uſum ſibi pallii vindicaſſe. *Et l. 4. epiſt. 50.* Vi- „ gilio Arelatenſi, Pallium, *inquit,* tranſmiſimus, „ quo Fraternalitas tua intra Eccleſiam ad ſola Miſ- „ ſarum ſolemnia utatur. Idem ſtatutum fuit in Synodo Romana ſub Joanne VIII. edita ab Holſtenio c. 3. „ Quicumque Metropolitanorum „ per plateas vel in Litanis uti Pallio præſumpſe- „ rit, & non tantum in præcipuis feſtivitibus, „ & ab Apoſtolica ſede indiſtis temporibus, ad „ Miſſarum ſolummodo ſolemnia, careat illo honore. Si tamen verum eſt, quod Flodoardus ſcribit in hiſtoria Remenſis Eccleſiæ *lib. 3. cap. 10.* „ Hincmarus, *ejuſ Eccleſiæ Archiepſcopus,* pro ſuæ ſanctitatis ac ſapientiæ reverentia per interventionem Lotharii Imperatoris pallium ad quotidianum ſuſcepit uſum à quarto Leone Papa, à quo jam aliud perceperat in deſignatis ſibi ſolemnitatibus debite fruendum. Quem quotidianum pallii uſum nulli unquam Archiepſcopo poſe concediſſe, vel deinceps concedendum eſſe, idem Papa in epiſtola tunc ad eum directa teſtatur. Sed commentitiam eſſe huiuſmodi conſeſſionem ex epiſtola 47. Nicolai I. ad iſſum Hincmarum, & ex ejuſdem ad Nicolaum reſpoſſione maniſeſtum ſit. Cum enim memoratus Pontifex ſibi valde diſplicere ſcripſiſſet, quod ille pallio uteretur ultra dies ſibi ab Apoſtolica ſede indultus, reſpondet Hincmarus *ſomo 2. editionis Sirmundi circa finem epiſt. 26.* hiſ verbis. *Poſtremò de pallio à mea præſumptione non certis temporibus*
& juxta

Et juxta morem alii Metropolitanis desinitis uso, unde vestra Sanctitatis auribus intimatum esse indignitati meae scripsistis, auctoritati vestrae veraciter fateor, quod et in istis regionibus per alios, si vobis placuerit, rescire valebitis, quia nisi in die Natalis Dominici, et in die sanctae Resurrectionis ejus, vix in 1010 anno eodem pallio utor. Falsa igitur est Flodoardi narratio, ipsomet Hincmaro teste, qui oppositam sibi usurpationem facile potuisset diluere prolati Leonis privilegio, si extitisset. Concessum tamen Brunoni Colonienfi ab Agapito II. ut eo praeter consuetudinem uteretur, quoties vellet, scribit Rogerus Monachus in ejus vita cap. 23. apud Surium die 11. Octobris. Milo quoque in vita S. Lanfranci Cantuariensis c. 11. refert, Alexandrum II. duo pallia illi dedisse, unum quod de altari Romano more accepit: alterum quod sua manu ei porrexit, cum quo Missam celebrare solebat, in indicium sui amoris. Postet etiam pro usu quotidiano pallii offerri canon 6. Concilii I. Matisconensis, quod anno 582. celebratum fuit, quo praecipitur, ut Archiepiscopus sine pallio Missas dicere non praesumat, nulla facta dierum solemnium, & non solemnium distinctione. Sed tunc forsitan non iidem erant mores, cum praesertim eo tempore solus Arelatenfis in Gallia usu pallii poteretur. Vel certe explicandus est canon non de quotidiana, sed de solemnium duntaxat celebratione. Quod verò vir doctissimus ex eodem canone infert, duo tunc fuisse pallia, unum Romanum, Gallicanum alterum; & hoc quidem usos propria auctoritate Metropolitanos, quoties libuit, illud autem missum à Romano Pontifice pro certis dumtaxat & designatis diebus: hoc inquam accuratius examinandum foret; mihi enim nihil haecenus videre contigit, quo possit haec conjectura stabiliri. Caeterum non omnibus Archiepiscopis hunc honorem tributum, sed iis solummodo qui inter ipsos praecipui erant, nemo ignorat, qui in veteri historia versatus sit. Nam in Gallia nemini mittebatur, nisi soli Arelatenfi, de qua re extant epistolae Vigili ad Auxanium, Pelagii I. ad Sapaudum, & Gregorii Magni ad Childbertum Regem Francorum lib. 4. epist. 53. In Hispania soli Hispalensi, in Dalmatia Salonitano, in Italia Ravennati, in Sicilia Syracusano, in Sardinia Caralitano, ut ex epistolis Gregorii liquet: sive hoc fieret intuitu Ecclesiarum seu civitatum praecae teris eminentium: sive ob vicariatum Apostolicae sedis illis Archiepiscopis tributum: quo titulo constat Pallio item à summis Pontificibus insignitos fuisse Archiepiscopos Corinthi, Thef-

salonicæ, & primæ Justinianæ. De S. Malachia hæc narrat Bernardus vitae ipsius cap. 15. visum sibi Romam proficisci, quia Metropolitanæ sedi deerat adhuc, & defuerat ab initio Pallii usus, quod est plenitudo honoris. Concessum postea fuit omnibus Archiepiscopis, ut hoc ornamento ab Episcopis distinguerentur. Nonnullos quoque Episcopos interdum hoc honore affecerunt Romani Pontifices, vel intuitu meritorum, vel alia justa de causa. A Marco Papa, qui obiit anno 336. concessum Ostiensi Episcopo refert Anastasius. Siagrius Episcopo Augustodunensi à Gregorio Magno, cujus extat hac de re ad illum epistola 14. lib. 7. Actardo Nannetenfi ab Adriano II. ut ipse testatus est in Epistola ad eum directa his verbis: „Decus tibi Pallii solo miserationis affectu contulimus, ut habeas pro exilio „ & catena Pallii ornamenta, non ad Ecclesiae „ cui incardinandus es perpetuum institutum, sed „ ad tuum specialem certique temporis usum. Idem Privilegium habuit Theodulus Aurelianensis, de quo ipse sic cecinit:

*Solius illud opus Romani Praefulis extat,
Cujus ego accepi pallia sancta manu.*

Walo item sive Valensis Metensis Episcopus à Joanne VIII. Pallium suscepit, propter quod orta est controversia inter ipsum & Bertulfum Trevirensis Archiepiscopum, quam Hincmarus Remensis composuit. Extat epistola Joannis ad ipsum Walonem in supplemento Conciliorum Galliae pag. 295. cui additæ sunt notæ hac de re ex historia Trevirensi. Ipsum quoque pallium, ut de cæteris fileam, Gregorius VII. Brunoni Veronensi lib. 1. ep. 24. pollicitus est, si Romam iret: quia, inquit, Antecessorum nostrorum decrevit auctoritas, nisi praesenti personæ pallium non esse concedendum. Nunc eo utuntur perpetuo privilegio episcopi Lucensis & Ticinensis in Italia, & Bambergensis in Germania. Origo ejus in utraq; ecclesia Orientis & Occidentis antiquissima est. A Marco Papa concessum Ostiensi jam diximus, at Baronius anno 336. num. 62. Marco antiquiorem putat; est autem corrigendus, quod Phrygium à Celestino missum Cyrillo Alexandrino pallium esse crediderit, cum proculdubio capitis ornamentum fuerit, ut supra indicavimus. Eiusdem meminit Isidorus Pelusiota lib. 1. ep. 136. fufidus differens de ejus usu & mystica ratione. Confirmat ejus vetustatem Liberatus Diaconus Carthaginensis, qui in Breviario cap. 18. narrat sententiam damnationis à Felice Pontifice

M m m 3 latam

latam adversus Acacium Constantinopolitanum, quam is recipere noluerat, à quodam Monacho pallio ejus alligatam fuisse, cum ad sacra celebranda ingrederetur. Possit & pallii antiquitas astrui ex rescripto Valentiniani Imperatoris, quo Metropoli Ravennæ anno 432. multas subjicit civitates, ejusque Archiepiscopo usum pallii concedit apud Rubeum in historia Ravennatum. At illud rescriptum omnino falsum & suppositivum esse ostendit Baronius *tomo 5. pag. 631. editionis Romanæ*: tum aliis de causis, tum quia non spectabat ad Imperatorem pallii usum largiri: quicquid in contrarium vir doctus scripserit, qui hoc non probat. Quod verò spectat ad canonicas conciliorum generalium sanctiones, nihil de eo sanctum legimus ante octavam synodum adversus Photium, quæ de pallio agit can. 27. quia nimirum ejus concessio omnino pendet ab auctoritate summi Pontificis, à quo etiam constituta fuit forma juramenti, quod Archiepiscopi, antequam illud accipiant, præstare tenentur. Græci *Omophorion*, & *Epomadion* vocant, ut Theodorus Balsamon docet in *respons. ad 11. quæst. Marci Alexandrini*. Differentia tamen ingens est inter pallium Latinorum, & Græcorum *Omophorion*, sive *Humeralis*, ut Latini interpretes vertunt: nam Latinum jam supra descripsimus; Græcorum verò est longa fascia ejusdem cum Latino aut paulò majoris latitudinis, collum primitus involvens, tum à collo per medium petus infra genua descendens, crucibus itidem intertexta. Olim usque ad pedes protendebatur, nam Zonaras in vita Constantini Copronymi ait, Anastasium insistentem vestigiis Germani Patriarchæ *Omophorion* ejus calcasse, ut sic eum merneret, ne properaret. Aliud etiam discrimen inter utrumque reperitur, quod Latinum solis Archiepiscopis tribuitur, Græcum omnibus Episcopis commune est, qui illud deponunt, cum Evangelium legendum est, & reassumunt paulò ante communionem, ut docet Simeon Thessalonicensis *lib. de templo & Missa*. Plura de pallio Franciscus Florens *ad tit. Decretalium de usu & auctoritate pallii*: & de *Omophorion* Græcorum Goar in *notis ad Euchologium pag. 312. num. 8.* Habertus *ad partem secundam liturgiæ ordinum observat. 3.* & Morinus *de sacris ordinat. p. 2. in notis ad græcas ordinat. n. 19.* ubi latè ostendit, inter pallium Latinorum & Græcorum *Omophorion* magnum discrimen intercedere.

De vestibus Ministrorum, ac primum de Cappa sive Pluviali.

XVII. **H**Atenus de vestibus celebrantium, sive in primo, sive in secundo Sacerdotio constituti sint. Quia verò Ministris rem divinam solemnè ritu facienti assistentibus, Presbyteris videlicet, Diaconis, Subdiaconis, & Clericis specialia quoque indumenta assignata sunt, de his breviter agendum est. Ordo Romanus agens de ordine Processionis, quando Episcopus celebraturus est: *Duo, inquit, Presbyteri ita ut ad Missam, excepto quod Cappis indui sint, vestiti ministrent ei.* Est autem cappa, prout sumitur hoc loco, vestis ecclesiastica à sola parte anteriori aperta, ab humeris usque ad pedes protensa, quam recentiores Pluviale vocant, quia olim pluviae tempore sumebatur, ut Ferrarius *lib. 1. de re vestiaria cap. 39.* suspicatur. Et hinc fortè emanavit, ut à parte posteriori capitis tegumentum asutum haberet, quod capitium vocamus, cujus quædam forma seu vestigium in hodiernis pluvialibus remansit. Silent de hoc indumento veteres rerum Ecclesiasticarum scriptores; ejus tamen usum antiquitus viguisse ordo Romanus evincit, cui suffragantur Laofrancus *epist. 13. ad Joannem Normanorum Archiepiscopum*, & alii quos refert Saussæus *prima parte Panopliæ sacerdotalis lib. 6. cap. 5.* Gulielmum Anglorum Regem sancto Hugoni Abbati Cluniacensi misisse cappam penè auream totam, narrat Auctor miraculorum ejus, in qua vix nisi aurum apparebat, vel margaritarum & gemmarum textus; inferius autem undique tintinnabula resonantia, ipsaque aurea pendebant. Latè post annum millesimum extensa est Cappæ significatio ad plures vestes sacras & profanas, ut ex Glossariis patet. Cappa pro quotidiana Monachi veste utitur Gaufridus Abbas in vita sancti Petri Tarantasiensis *cap. 27. Tolle tibi cappam hanc manicatam.* Loquitur autem de cuculla monachali. Pro veste communi sæcularium Cæsarius Cisterciensis *lib. 1. Dialog. cap. 38. Videntes illum cappa rursus atque verusta indutum, æstimantes eum scholarem pauperem & vagum, suscipere renuerunt.* Pro habitu summi Pontificis Petrus Damiani *lib. 1. epist. 20. ad Cadolaum Antipapam, habes juxta morem Romani Pontificis rubeam cappam.* Sunt & cappæ Episcoporum & Canonicorum, quibus indui choro interfunt, de quibus non est hic locus differendi.

*De veste Diaconorum. Olim colobium,
nunc Dalmatica. Ejus origo,
forma, & usus.*

XVIII. **D**iaconorum proprium indumentum nunc est Dalmatica ex institutione sancti Sylvestri, qui, ut legimus in ejus actis, præcepit ut Dalmaticis in Ecclesia uterentur, cum antea teste Alcuino Colobiis uti solerent. Erant autem colobia tunicæ sine manicis, non quod prorsus manicis carerent, sed quia ad cubitum tantum pertingebant. Dalmaticæ verò manicatæ erant, talaris, sericæ, albæ, auro ornatae, & plagulis seu clavis ex purpura assutis distinctæ. In Dalmatia primum inventæ, & illinc Romam translatae sunt, unde & nomen acceperunt, sicut ait Isidorus lib. 19. Orig. cap. 22. Clavatas fuisse purpura præter Isidorum ibidem, asserunt alii scriptores. Ecclesiastici diversis vocibus clavos explicantes. Ait enim Rabanus, habuisse dños tramites, Alcuinus duas virgulas, Amalarius duas lineas, alii duas zonas purpureas. Remansit itaque in Dalmaticis priscus mos angustorum clavorum, ut scribit Rubenius lib. 1. de re vestiaria cap. 8. qui ideo existimat, datam Diaconis Dalmaticam angusticlaviam, ut inferiores Presbyteris censerentur, qui latum clavum portabant, quæ erat vestis senatoria unico clavo purpureo distincta, qualia fuisse colobia Monachorum docet Dorotheus serm. 1. dicens, *signum purpureum assumimus in colobium nostrum, inveniunt nos in Christi militiam adscriptos esse, & universas afflictiones ejus sustinere debere: etenim quando passus est Dominus noster, gestavit purpureum vestimentum.* Purpurâ autem etiam clericos quondam usos, patet ex Concilio Narbonensi apud Baronium anno 598. nam usum purpuræ Clericis interdixit. Hodie duobus angustis clavis ornatur Dalmatica, nullâ habita ratione coloris purpurei, imò aliquando sine clavis fit. Planeta verò uno lato clavo distinguitur, qui in multis adhuc apparet ex utraque parte in crucis figuram formatus, quia ut ait Tertullianus lib. de cor. mil. cap. 13. *Illic purpurea sua sanguis Domini, & laus in cruce ipsius.* Dalmaticam Romanis in usu fuisse Lampridius testis est, qui de Commodo & de Heliogabalo Imperatoribus scribit in dedecus & probum ipsorum, quod Dalmaticam in publicum processerint: vel quia mollium & delicatiorum vestis censebatur, vel quia exotica & Romanorum oculis inusitata erat. Ejus fit mentio in Actis S. Cypriani, sed sacrane an com-

munis illa fuerit, diversæ sunt sententiæ. Ego omnino communem fuisse credo: illo enim ævone nondum ad usum sacrum translatum fuerat. Eutychianus Papa constituisse dicitur in libro Pontificali, ut, quicumque fidelium Martyrem sepeliret, sine Dalmatica aut colobio purpurato nullatenus sepeliret, quod honoris causa constitutum reor. Sed cum idem honos summis Pontificibus, ac ipsis etiam (*) Diaconis tribueretur, ut Gregorius indicat lib. 4. Dialog. cap. 40. decreto suo idem lib. 4. epist. 44. sancivit, ne feretrum, quo Romani Pontificis corpus ad sepeliendum ducitur, Dalmaticis tegetetur. Differit de Dalmatica Baronius in notis ad Martyrologium die ultima Maji, cujus in ea describenda lapsus notavit Ferrarius lib. 3. de re vestiaria cap. 9. Proprium quoque Diaconorum ornamentum apud omnes nationes orientales & occidentales, est stola sive orarium in humero sinistro, de quo supra actum est.

(*) s. Martyribus.

*De vestibus Subdiaconorum. Olim sola Alba
usebantur, postea Tunicam & Manipu-
lum addiderunt. De Planetis, quæ
antiquitus communes erant omni-
bus Ordinibus.*

XIX. **S**ubdiaconi Romanæ Ecclesiæ, sedentes in Apostolico throno Gregorio Magno, sola Alba induti suo ministerioungebantur: quem morem alias Ecclesiæ ab ipsa Romana accepisse idem Gregorius asserit lib. 7. epist. 64. ad Joannem Syracusanum. Postea, teste Honorio in Gemma animæ lib. 1. cap. 229. duæ illis vestes peculiare tributæ sunt: Tunica, quam subtile vocat, quia subtilis contexta, & sudarium sive mappula, cui hodie successit Manipulus. Constat autem ex ordine Romano, magnum olim discrimen inter Dalmaticam Diaconi & Tunicam Subdiaconi extitisse: nam titulo de ordine processionis ante Missam loquens de vestibus Diaconorum stolas & Dalmaticas recenset, Subdiaconis verò sibi congruas vestes præbendas efficit, quæ apud quosdam, inquit, *Subdiaconales nominantur, & mappula in sinistra manus ferenda:* sed quæ illæ fuerint nominatim non exprimit. Nulla nunc differentia reperitur inter Dalmaticam Diaconi, & Tunicam Subdiaconi, nisi quod hujus manicæ strictiores & breviores sunt: quæ differentia sæpè etiam negligitur. Diebus jejuniorum & in adventu tam Diaconi quam Subdiaconi

diaconi planetis utuntur. Quando autem, & qua occasione hic ritus coeperit, non liquet. Ejus meminit ordo Romanus, à quo usus Planetæ etiam Acolythis tribuitur. Nam in ordine Ecclesiastico Romanæ Ecclesiæ, vel qualiter Missa celebratur, *Subdiaconus, inquit, tenet Pallium Pontificis in brachio sinistro super planetam.* Et paulò post, *Subdiaconus regionarius tenens mappulam Pontificis in brachio sinistro super planetam revolutam oriens ad regiam Secretarii dicit.* Item, *Parat Evangelium qui lecturus est referato sigillo ex præcepto Archidiaconi super planetam Acolythis.* Et infra. *Archidiaconus suscipit amulas, quem sequitur cum scypho super planetam Acolythis.* Conscientie Amalarius, qui lib. 2. cap. 19. *Casula,* inquit, *est generale indumentum sacrorum ducum, & pertinet generaliter ad omnes clericos.* Item, *Casula dupla est, post tergum inter humeros, & ante pectus.* Nullum autem tam ordo Romanus, quam Amalarius ponunt discrimen inter planetam five casulam sacerdotum & aliorum ordinum. Cum enim scriberent de re notissima, & eo tempore omnium oculis subiecta, non satis expresserunt an & quomodo hujusmodi planetæ inter se differrent. In aliis autem auctoribus nihil reperio, quo hic ritus clarius explicetur. Suspicio itaque, Planetæ nomen æquivocum tunc fuisse, & pro veste acceptum, qua sacerdotes & ministri postremo induebantur, quæcumque illa fuerit: sicut hodie, ut supra notavimus, cappam vocamus latum illud indumentum, quo Cardinales, Episcopi, & Canonici amictiri solent, cum publicas & ecclesiasticas functiones obeunt, vel choro assistunt sacris vestibus non induti: sicut etiam cappæ nomen tribuimus externo amictui multorum Religiosorum, atque etiam sæcularium; licet multum ab invicem discrepent. Quod si displicet hæc conjectura, viderint peritiores, quid de hac re statuendum sit; nam eisdem fuisse Sacerdotum, Diaconorum, & Subdiaconorum, atque Acolythorum planetas non credo, nec conveniens & verisimile videtur.

De habitu sacro Clericorum. Quid & quale sit Superpellicium.

XX. **N**unc Clerici minorum Ordinum, cum sacerdoti celebranti ministrant, superpelliceis utuntur, quæ vox barbara est; & ante annos sexcentos incognita; res autem sub aliis nominibus an fuerit ab antiquis designata, incertum est. Qui à temporibus Apostolorum usum superpellicei derivant, vetusta ei vocabu-

la tribuunt; nam quidam esse Ephod contendunt, alii phelonium Græcorum, alii lacernam birrum, de quo in actis Cypriani; alii amphibalum, de quo Remigius in testamento ait, *future Episcopo successori meo amphibalum album paschalem relinquo:* quæ omnia accuratius examinare proposita mihi brevitatis non patitur. Illud sanè certum est, tempore S. Hieronymi, ut ipse testatur l. 1. adv. Pelagianos; omnem clerum in sacrificii consummatione candidis vestibus ministrasse. Poteest etiam hoc confirmari ex concilio Narbonensi anno 589. actò, quo sancitum fuit, ne Diaconus, Subdiaconus, aut Leitor, antequam Missa consummetur, Alba se præsumant exuere. Ex quo colligitur, etiam Clericos alba indutos sacrificio assistisse. Sicut autem alba talaris est, ita etiam superpellicium talare olim fuisse Stephanus Tornacensis, qui vivebat anno Christi 1180. testis est *epist. 123. ad Albinum Cardinalem,* cui mittit superpellicium novum, candidum, & talarè. Honorius similiter de indumentis Clericorum differens lib. 1. cap. 232. vestem esse ait laxam & talarè. Successu verò temporis decurtatam esse concilium Basileense ostendit *sess. 21.* ubi discernens quomodo divinum officium in ecclesia celebrandum sit, præcipit clericis habere tunicas mundas, & superpellicea ultra medias tibias longa. Nunc adeò detruncata sunt, ut vix ad genua pertingant.

CAPUT XXV.

De Missæ apparatus in vasis, supellectili, luminaribus, Incenso, Ministris, Cantoribus, & aliis, quæ infra separatim indicantur.

Post Sacerdotum & Ministrorum indumenta sequuntur ea quæ propius ipsum sacrificium attingunt, sacra scilicet vasa, supellex & ornatus altaris, & reliqua ad Missæ apparatus pertinentia, de quibus breviter agendum est.

De Calice, ejusque origine & materia. Ligneos quandoque fuisse, lapideos, & corneos; æneos nempe, & stanneos. Actum fuisse de vitreis. Ecclesiam non nisi aureos & argenteos approbasse. Addita his gemma & alia ornamenta. Quidam calices cum ansis. Quidam majores, & minores; ministeriales, & Baptismi.

I. A Calice